

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: filosofická

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor AJ-HU
(kombinace):

**PROBLÉMY RACIONALISMU A EMPIRISMU A
JEJICH VÝKLAD PRIZMATEM EVOLUČNÍ
EPISTEMOLOGIE**

**PROBLEMS OF RATIONALISM AND EMPIRISM
AND THEIR INTERPRETATION BY USING PRISM
OF EVOLUTIONARY EPISTEMOLOGY**

Bakalářská práce: 0011–FP–KFL–2010

Autor:

Eva STRAŠILOVÁ

Podpis:

.....

Adresa:

T. G. Masaryka 291

407 77, Šluknov

Vedoucí práce: **Mgr. Vít Bartoš**

Konzultant: Doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh

V Liberci dne:

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 15. 4. 2010

Eva Stražilová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své práce Mgr. Bartošovi za odborné vedení, nezměrnou trpělivost a podnětné rady. Velký dík patří také mé rodině. Děkuji za obrovskou podporu a vřelé zázemí, kterého si velmi vážím.

Problémy racionalismu a empirismu a jejich výklad prizmatem evoluční epistemologie

Anotace

Tato bakalářská práce vychází z problémů racionalismu a empirismu. Jejím cílem je navrhnout produktivní přístup k těmto problémům pomocí evoluční epistemologie na základě pojetí Daniela C. Dennetta. Práce dále vysvětluje, jak může být racionalismus a empirismus spojen a porovnává toto propojení s dřívějším konceptem Immanuela Kanta.

Annotation

My thesis deals with the issue of rationalism and empirism. Its goal is to propose an efficient approach to these problems by means of evolutionary epistemology on the basis of the concept developed by Daniel C. Dennett. The work also explains the possible link between rationalism and empirism and compares this relation with the former conception of Immanuel Kant..

Die Annotation

Die Bachelorarbeit geht von den Problemen des Rationalismus und des Empirismus aus. Ihr Ziel ist es, den produktiven Ansatz zu diesen Problemen mit Hilfe der evolutionären Epistemologie auf der Basis des Konzepts von Daniel C. Dennett vorzuschlagen. Die Arbeit erklärt auch, wie der Rationalismus und der Empirismus verbunden sein können und vergleicht diese Verbindung mit dem Konzept von Immanuel Kant.

Obsah

Seznam použitých zkratek a symbolů.....	8
Úvod.....	9
Racionalismus	10
René Descartes jako zakladatel racionalismu	10
Benedictus de Spinoza	13
Gottfried Wilhelm Leibniz.....	15
Racionalismus – shrnutí.....	17
Problémy racionalismu	18
Innatismus	18
Empirismus	20
Předchůdce empirismu – Francis Bacon.....	20
John Locke a kritika vrozených idejí	21
George Berkeley	22
David Hume	24
Empirismus – shrnutí	27
Problémy empirismu	28
Immanuel Kant.....	29
Návrh řešení problémů pomocí evoluční epistemologie	32
Sloučení neslučitelného	32
Problém vrozenosti	34
Intencionální systémy a Věž „tvoř-a-zkoušej“	35
Důsledky evolučního paradigmatu	39
Apriorní formy	39
Předzjednaná harmonie.....	41
Evoluce jako odrazový můstek filosofie.....	43
Závěr	45
Seznam literatury	46

Seznam použitých zkratek a symbolů

atd.	a tak dále
č.	číslo
mj.	mimo jiné
roč.	ročník
s.	stran (míněn počet stran)
str.	strana
tj.	to je
tzn.	to znamená
vyd.	vydání

Úvod

Dnešní svět bychom mohli charakterizovat jedním slovem: pokrok. Sledujeme, jak se vše kolem nás neustále mění, musíme se přizpůsobovat a učit se. V této době se už nestačí vyučit v jednom oboru a z jednou nabytých zkušeností a vědomostí čerpat po celý život. Naopak je žádoucí zajímat se o novinky, zdokonalovat se, umět zacházet s novými přístroji a vyznat se v aktuálních trendech.

Mohlo by se zdát, že tento pokrok minul filosofii. Není tomu tak. Filosofie hledá odpovědi na takové otázky, na jaké možná nebudeme moci uspokojivě odpovědět nikdy. Přesto se ale můžeme postupně čím dál více přibližovat pravdě. V této bakalářské práci jsem si vytyčila úkol zmapovat, jak by bylo možno řešit problémy racionalismu a empirismu, a to pomocí prizmatu evoluční epistemologie.

V první části práce nejprve nastíním hlavní racionalistické koncepty a nejdůležitější racionalistické myšlenky, z nichž se pokusím odvodit problémy, s jakými se nedokáže racionalismus vypořádat. Zaměřím se hlavně na filosofii René Descarta, Barucha Spinozy a Gottfrieda Leibnize. Stejným způsobem budu postupovat u empirismu. Tentokrát ale budou mými východisky myšlenky Francise Bacona, Johna Locka, George Berkeleyho a Davida Huma. Celou první část zakončím syntézou obou směrů poznání podle Immanuela Kanta.

V druhé části se pokusím překlenout nastíněná úskalí pomocí evolučního paradigmatu, které nejprve představím. Nejdůležitějším pramenem mi zde budou myšlenky filosofa Daniela C. Dennetta.

Evoluční epistemologie nabízí při náhledu na poznání mnohé výhody. Mým cílem je ukázat jaké to jsou a v čem by mohl tento koncept přesáhnout oba novověké směry.

Racionalismus

Základem slova racionalismus je latinské ratio, rozum, který se stává na počátku novověku jedinou autoritou na cestě za poznáním. Principy racionalismu budou shrnuty na konci tohoto oddílu. Úkolem nadcházející části je představit největší racionalistické myslitele, aby bylo možno na základě společných znaků vyvodit závěry, v čem je tento směr problematický, a umožnit tím porovnání s empirismem.

René Descartes jako zakladatel racionalismu

Není jistě náhodné, že všechny dějiny novověké filosofie počínají René Descartem. René Descartes (1596 – 1650) se narodil v La Haye a s filosofií se seznámil při studiu na jezuitském Collège Royal v La Flèche. Jeho význam můžeme shrnout slovy Patočkovými: „Descartes byl proto osvobozením, proto rozřešením nesnesitelného intelektuálního a mravního zmatku renesance, že postavil nový metafysický systém, že se vyrovnal s antikou a středověkem vskutku ve velkém, na všech hlavních polích vědecké práce, kde předchozí doby vypracovávaly koncepci světa.“¹

Tento metafyzický systém postavil René Descartes na jisté metodě poznání. V knize *Rozprava o metodě* vypracoval čtyři pravidla evidence, která jsou úhelným kamenem pravdivého poznání. První pravidlo je přijímat jako pravdivé jen to, co můžeme poznat jasně a zřetelně, přičemž jasné poznatky jsou pro Descarta takové, které jsou zjevné, určité a rozlišené, jsou synonymem nesmíšeného, odděleného. Pravidlo druhé je „rozdělit každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno a žádoucí, aby byly lépe rozřešeny.“² Třetí pravidlo hovoří o uspořádávání myšlenek od jednoduchých ke složitým a poslední, čtvrté, klade nárok „činiti všude tak úplné výčty a tak obecné přehledy, abych byl bezpečný, že jsem nic neopominul.“³ Pokud jsou dodržována všechna pravidla, můžeme si být jisti pravdivostí našeho poznání. Zde vidíme, že pro Descarta (jako i pro jiné myslitele jeho doby) je příznačná víra v lidské poznání. Můžeme pochopit chod světa kolem nás, stačí k tomu jen správná metoda.

¹ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*, jak správně vésti svůj rozum a hledat pravdu ve vědách. 2. vyd. Praha : Jan Laichtner, 1947. 108 s. Str. 65.

² DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*, jak správně vésti svůj rozum a hledat pravdu ve vědách. 2. vyd. Praha : Jan Laichtner, 1947. 108 s. Str. 17.

³ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*, jak správně vésti svůj rozum a hledat pravdu ve vědách. 2. vyd. Praha : Jan Laichtner, 1947. 108 s. Str. 17.

Descartes také obrátil pozornost od objektu k subjektu jako jedinému arbitru rozhodujícím o tom, co je poznatelné a hlavně pravdivě poznatelné. Pravda již není tím, co vyzařuje z věcí okolo nás, a my ji nadále jen pasivně nepřijímáme. Naopak, člověk sám teď uvádí věci do takových souvislostí, aby je mohl poznat – provádí experimenty, jimiž si ověřuje své hypotézy o fungování přírody. Jak ale tento příklon k subjektivnímu poznání vznikl? Descartes všechno, co jsme doposud přijímali jako pravdivé, podrobuje systematické pochybnosti. Přesto není skeptikem a nedostává se do bezvýchodné situace, kdy by se mu mohlo zdát vše nejisté a zpochybnitelné, naopak, postupně naplňuje svůj záměr prokázat něco nepochybně existujícího. Metodou, kterou si pro takové prokazování vybírá, je racionálně-deduktivní princip užívaný v matematice, jenž se stane užívaný racionalisty obecně a jenž stojí v protikladu k induktivnímu principu přírodních věd používaným empirismem.

Při svém zpochybňování Descartes odvrhne vše, co kdy poznal pomocí smyslové zkušenosti, jako předsudek odvracejícího nás od pravdy. Činí tak proto, že si je vědom klamavosti smyslů. Odvrací se také od veškerých autorit, nepokládá vědy, kterými se dosud zabýval, za jisté a nenapadnutelné. Dokonce předpokládá, že Bůh je klamavý démon (*genius malignus*), který nás stvořil tak, aby se nám nepravdivé věci zdály pravdivé. Nakonec dochází francouzský myslitel k závěru, že jakkoli se ho démon snaží klamat, „přece nikdy nezpůsobí, abych nebyl nic, pokud si budu myslet, že jsem něco.“⁴ Z toho vyplývá: „Já jsem, já existuji, to je jisté.“⁵

Jaká je ale esence tohoto já? Descartes se domnívá, že to jediné, co se od něj nedá odloučit je myšlení – je tedy věc myslící. Zde můžeme vidět charakteristický prvek Descartova konceptu, kdy vlastní já je pro něj snadněji poznatelné než objekty okolo něj (na tomto místě se dá vznést námitka, zda je tomu skutečně tak). Naše mysl není ve styku s vnějšími předměty, ale pouze s jejich ideami. Descartes toto tvrzení dokazuje na známém argumentu souvislého snu a na argumentu o fantomové bolesti, kterou cítíme v údu, jenž nám byl předtím odňat.

Víme tedy, že obsahem našeho vědomí jsou ideje. Descartes je člení do tří druhů, ale zároveň poznamenává, že si nemůžeme být jisti, zda tyto tři kategorie skutečně

⁴ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii* : Určeno pro posluchače filosofické fakulty. Přeložil Zdeněk Gabriel. 1. vyd. Praha : SPN, 1968. 40 s. Str. 10.

⁵ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii* : Určeno pro posluchače filosofické fakulty. Přeložil Zdeněk Gabriel. 1. vyd. Praha : SPN, 1968. 40 s. Str. 11.

existují. Jedná se o ideje vrozené, získané a mnou vytvořené. Prvním jmenovaným věnuji zvláštní kapitolu, kde o nich bude pojednáno samostatně.

Pro správné pochopení idejí je nutné znát také teorii *realitas obiectiva*. Descartes byl zastáncem názoru, že veškerá jsoucna se účastní různou měrou na bytí. Ideje jsou zástupná a oslabená jsoucna vnějších věcí, neboli se „účastní v zastoupení“ (*per representation*) takové míry bytí, jaké se účastní věci samy.⁶ Milan Sobotka v knize *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela* upozorňuje na fakt, že vztah mezi ideou a vnějším předmětem bychom mohli vyjádřit jako předzjednanou harmonii, která „se uskutečňuje pomocí „vrozených idejí“.“⁷ K této problematice se vrátím v kapitole *Innatismus*.

Mezi vrozenými ideami můžeme najít také ideu Boha. Bůh je pro Descarta mj. nekonečná a všemocná substance, přičemž ono nekonečné je v podstatě ekvivalentem dokonalosti. Z tohoto faktu vychází jeden z Descartových důkazů boží existence, jenž je vlastně odpovědí na otázku: „Jak člověk jako konečná bytost může mít ideu nekonečné substance?“ Odpovědí je, že mu musela být vtištěna Bohem samotným – Bůh tedy existuje.

Jinou vlastností Boha je, že je „veskrze pravdivý“.⁸ To ale odporuje Descartově úvaze o klamavém démonovi. Bůh nás tedy neklame. V tomto bodě je Descartes nucen odpovědět si na otázku, kde se tedy berou omyly. Klíčovým pojmem se mu stává svoboda lidské vůle, jež nám umožňuje přitakat něčemu či odmítnout to jako nepravdivé. Descartes je toho názoru, že když poznáváme jasně a rozlišeně, splést se nemůžeme. Pravdivé je i to, co si vybavíme z paměti, jestliže to bylo již jednou jasně a zřetelně poznáno.

Po získání jistoty o pravdivosti našeho poznání o světě kolem nás se můžeme tázat, jaká je esence matérie. Descartes si vybírá vosk a podrobuje ho zkoumání. Všechny vlastnosti, kterých si Descartes všímá jako je barva, tvar, velikost, tvrdost a zvuk (který

⁶ SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7. Str. 19.

⁷ SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7. Str. 19.

⁸ DESCARTES, René. *Principy filosofie : výběr doplněný dvěma Descartovými dopisy princezně Alžbětě Falcké*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 1998. 179 s. ISBN 80-7007-112-5. Str. 37.

vosk vydává, když do něj klepne prstem), rázem mizí, když se vosk přiblíží k ohni. To jediné, co nemůžeme vosku odejmout je rozlehlost: „Nezbývá ovšem nic jiného než cosi rozloženého v prostoru, poddajného a nestálého.“⁹

Zbývá ještě nastínit Descartovo pojetí duše a těla. Descartes zastává názor, že tělo a mysl „se od sebe esenciálně liší.“¹⁰ Tělo a duše mohou existovat nezávisle na sobě, přestože esence člověka tkví v mysli. Z tohoto tvrzení Descartes usuzuje na nesmrtelnost duše. Zdá se, že Descartes tělo a duši striktně odděluje, ovšem není tomu tak. Přes rozdílnost, na kterou poukazuje, pro něj naopak tvoří pevnou jednotu.

V následující kapitole bych ráda navázala na Descartovo učení stručným výkladem Spinozy a Leibnize, abych mohla vyvodit problémy racionalismu a později přejít k nastínění empirismu.

Benedictus de Spinoza

Benedictus de Spinoza (hebrejsky Baruch) se narodil roku 1632 v provincii Holland. Přestože odsud nikdy nevycestoval, byl velmi dobře seznámen s myšlenkami nejvýznamnějších filosofů té doby a v jeho knihovně bychom mohli najít některá díla Descarta, Hobbesa i Bacona. Mezi rané spisy tohoto filosofa patří Metafyzické myšlenky, v nichž podává výklad Descartových Principů.

Cílem lidského poznání je podle Spinozy zodpovězení otázky o lidské přirozenosti, kterou by bylo možno nadále zdokonalovat, a tím se více přibližovat ke stavu blaženosti. Východiskem pro takové poznání je Spinozovi poznání Boha, přestože zároveň ví, že ideu nekonečného Boha nemůžeme nikdy kvůli své konečnosti zcela uchopit.

Stejně jako Descartes zastává Spinoza názor, že smyslové poznání je zmatené a zkreslené. Naproti tomu rozumové poznání opírající se o obecné pojmy směřuje k esenci věcí (kterou stejně jako ideu Boha ale nedokáže plně uchopit) a je většinou pravdivé, protože mysl je schopna uvědomit si zmatené a zkreslené ideje. Podle toho, zda člověk podléhá smyslům nebo rozumu, dělí Spinoza lidi do dvou skupin. Ti, co

⁹ DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii* : Určeno pro posluchače filosofické fakulty. Přeložil Zdeněk Gabriel. 1. vyd. Praha : SPN, 1968. 40 s. Str. 13.

¹⁰ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 60.

poznávají smysly, jsou podle něj otroky ovládanými řádem věcí okolo nás, žijí v nevědomosti a klamu. Rozumní lidé poznávají pravdivé ideje a činí tak vše pro zachovu svého bytí. Rozum také dokáže potlačovat afekty. Čím více je potlačujeme, tím snáze se můžeme pozvednout z otroctví a „oprošťovat se od tíže těla závislého na vnějším světě.“¹¹

Nejvyšší poznání ale pro Spinozu není rozumové, ale intuitivní, které „postihuje vše z pohledu Boha, tj. z esence jeho atributů a tudíž „sub specie aeternitatis“ (z hlediska věčnosti), v jeho věčné nutnosti a pravdě.“¹²

K pochopení Spinozova systému je nutno seznámit se s jeho pojetím substance, atributu a modu. Tyto jsou předpokladem všeho jsoucího a jejich celkovost „je v lidské mysli a pro lidskou mysl vyjádřena pojmem Boha, který je ideou onoho základu.“¹³ Spinoza odmítal antropomorfní pojetí Boha. Bůh je pro něj jednající a činící základ a „jeho „actio“ je výsostně ontologickým jednáním.“¹⁴ Spinoza navíc zdůrazňuje, že toto jednání je svobodné a tato svoboda jednání je navíc „věčným a nevyčerpatelným zdrojem toho, co je nazýváno „ontologickým pohybem“. „Ontologický pohyb“ je nutným výrazem (projevem) nekonečné moci jednat (potentia agendi), jež není ničím jiným než nekonečnou mocí existovat (potentia existendi).“¹⁵ Bůh je také causa sui, příčina sebe sama. Jeho existence je nutná, zatímco existence ostatních jsoucén je spíše nucená.

Spinozovi bývá vytýkán panteismus. Vysloužil si ho tvrzením, že Bůh je imanentní příčinou všech věcí. Podle Spinozy je svět obsažen v Bohu, ale Bůh ho přesahuje.

Podívejme se nyní na podobnost Descartova a Spinozova systému. Především je tu nárok poznávat jasně a rozlišeně, tedy geometrickou metodou. Tato metoda zaručuje, jak bylo již řečeno výše, pravdivost poznání. K tomu se váže také víra v poznání vůbec.

¹¹ HEMELÍK, Martin. *Spinoza : doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2006. 733 s. ISBN 80-7007-245-8. Str. 417.

¹² CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 89.

¹³ HEMELÍK, Martin. *Spinoza : doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2006. 733 s. ISBN 80-7007-245-8 Str. 365.

¹⁴ HEMELÍK, Martin. *Spinoza : doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2006. 733 s. ISBN 80-7007-245-8. Str. 373.

¹⁵ HEMELÍK, Martin. *Spinoza : doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2006. 733 s. ISBN 80-7007-245-8. Str. 374.

Přírodu můžeme nazírat z aspektu myšlení nebo aspektu rozprostraněnosti. Myšlení a rozprostraněnost konstituují Boží esenci a umožňují (i když nikdy zcela plně) poznání Boha. Spinoza také stejně jako Descartes předpokládá stupňovitost bytí (realitas obiectiva), ale také svobody. Bůh je potom plně svobodná bytost – což se nevylučuje s nutností, protože svoboda je vyjádřením nucenosti sebou samým. Dále Spinoza předpokládá vrozené ideje, přičemž hlavní vrozená idea je, jak jinak, idea Boha. Vrozené ideje patří u Spinozy k ontologickému charakteru člověka. Díky nim si uvědomuje a poznává svůj bytný základ.

Hlavní úkol rozumu je poznání Boha a nabytí vědomosti o tom, že na něm participujeme (váže se k ontickému charakteru člověka). Poslední poznatek korespondující s Descartem, který bych zde chtěla zmínit, je Bůh jako první příčina v kauzálním řetězci událostí. Naproti tomu si můžeme povšimnout, že cogito je Spinozou zatlačeno do pozadí.

Gottfried Wilhelm Leibniz

G. W. Leibniz se narodil roku 1646 v Lipsku. Co se týče poznání, věřil, že vědecky nepoznáváme věci samotné, ale jejich fenomény. Do podstaty věcí nahlédnout lze, ale jen pomocí racionálního myšlení. Na základě toho rozlišuje faktické pravdy a pravdy rozumu. Smyslová zkušenost je tedy možná, ale je nejistá. Pravdy získané ze smyslů neboli pravdy faktové, lze popřít. Pravdy rozumu jsou získávány dedukcí, nelze je popřít a jsou nutně pravdivé.

Jako verifikační kritérium pro ověření pravdivosti logického výroku užíval především princip sporu a dostatečného důvodu, přičemž posledním dostatečným důvodem všeho je Bůh.

Leibnizovým nejznámějším dílem je *Monadologie*. Zde podává nauku o monádách. Monáda je „dynamickým a teleologickým silovým centrem ... duševní povahy, je individuem v bytostném smyslu, je kvalitativně odlišná od každé jiné monády a nepomíjívá. V důsledku své trvalé a nedílné jednoty mohou substance vznikat jen prostřednictvím stvoření a zanikat jen zničením. Nemohou se přirozeným způsobem zvětšovat ani zmenšovat, naproti tomu se často mění.“¹⁶

¹⁶ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 94.

Každá monáda zrcadlí celý svět, přestože je individuem. „„Monády nemají žádná okna“, to znamená, že jim není nic předáváno z vnějšku; každý z jejich stavů je utvářen z jejich vlastní vnitřní přirozenosti“¹⁷

„Predikáty monády jsou „percepce“, tj. duševní stavy, a objekty těchto duševních stavů jsou ideje. Neživé entity jsou ve skutečnosti projevy živých věcí: jsou to seskupení monád, z nichž každá je nadána percepce.“¹⁸ Živé organismy mají jedinou řídící monádu, duši, „která je „entelechií“ (zaměřenost k cíli) těla a která může být označena jako imateriální automat.“¹⁹ V *Monadologii* Leibniz nicméně píše, že entelechií může být nazývána každá monáda, ale jen ta, která má mnohem jasnější a silnější percepce a je navíc obdařena vzpomínkou, je duší. Percepce monády se stále mění, jsou provázeny vzpomínkami, monáda v percepcích rozvíjí svou vlastní esenci. Jsou to vlastně způsoby, jakými se monáda reprezentuje. Přechody mezi percepceci jsou způsobovány žádostivostí monády, která je základem změny.

Bůh stvořil monády tak, „že jejich percepce spolu vždy souhlasí.“²⁰ Toto je nazýváno „předzjednaná harmonie“. Leibniz v souvislosti s tímto tématem používá příměr ke dvěma hodinovým strojům, které zároveň ukazují stejný čas.

Proč se ale Leibniz domnívá, že se věci okolo nás skládají z nevnímátných monád? Představíme-li si, že objekty můžeme donekonečna dělit, dojdeme až k jednoduchým substancím, které nemají části. Těmito jednoduchými nemateriálními substancemi jsou potom monády. Jsou také dostatečným důvodem, proč jsou předměty takové a ne jiné.

¹⁷ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 81.

¹⁸ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 80.

¹⁹ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 96.

²⁰ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 97.

Racionalismus – shrnutí

V předchozích částech jsem rámcově představila nejdůležitější racionalistické koncepty. Nyní bude mým úkolem shrnout principy racionalismu a v následující kapitole ukázat jeho problémy a nedostatky.

Východiskem racionalismu je tvrzení, že garantem pravdivého poznání jsou vrozené dispozice myšlení. Předpoklad apriorních schopností boří přesvědčení empiriků, že člověk je tabula rasa, která je popsána až v průběhu svého života, a může být tedy vychován téměř k čemukoliv.

Skutečnost, svět okolo nás, můžeme podle tohoto směru skutečně poznat. Nástrojem k tomu je rozum. Smyslová zkušenost se tak dostává do role klamavého podvodníka, který není zárukou pravdivého poznání. Rozum naopak dokáže mezi objekty vysledovat logické souvislosti, se kterými podle racionalistů koresponduje struktura našich poznatků.

Racionalisté věřili, že pokud bude nalezena správná metoda a naučíme-li se ji správně aplikovat, žádný poznatek nám nezůstane skryt (snad jen s výjimkou transcendentních idejí, v jejichž poznání nám brání naše přirozenost, k níž patří fakt, že člověk je konečná bytost). Ideál takové metody byl spatřován v postupu exaktních věd, jako je matematika, geometrie a fyzika. Taková metoda byla zmíněna hlavně u René Descarta. Jejím jádrem jsou čtyři pravidla evidence, které byly rozpracovány v knize Rozprava o metodě. Pro Benedicta Spinozu byla vzorem Euklidovská geometrie. Zdůrazněme zde ještě, že racionalisté odvozují poznání dedukcí.

Všichni tři představení autoři zakomponovali do svého systému nauku o odstupňovaném bytí. U Descarta a Spinozy je však mírně potlačena, protože jsou to oba dualisté. Naproti tomu u Leibnize je tato nauka zřetelnější, i když musí tělesnou skutečnost degradovat na pouhý jev. Předzjednaná harmonie je vlastně namířena proti karteziánskému dualismu.

U všech tří autorů se také nutně vyskytuje idea Boha. Bůh se v jejich filosofii stává garantem pravdivého poznání, u Leibnize je dokonce zárukou, že žijeme v tom nejlepším světě. Bůh mohl stvořit svět jinak, ale vyplývalo by z toho buď to, že je omylný (což se vylučuje s jeho vševědoucností), nebo že toho nebyl schopen (to by ale nebyl všemohoucí), anebo stvořil záměrně horší svět (to by ale nemohl být dobrý). Krajní řešení přinesl Spinoza, u něhož je svět v podstatě obsažen v Bohu.

Problémy racionalismu

Největší potíží racionalismu je, že znehodnocuje zkušenost. Ve svém poznání potom ztrácíme kontakt se skutečnými objekty, bližší jsou nám jejich ideje. Nemůžeme si proto být jisti skutečností světa okolo sebe, protože předměty jsou oslabeny na pouhé fenomény. Descartes to ukazuje v argumentu souvislého snu. Všimá si, že vědomí si je „původně jisto pouze sebou a svými předměty, a to pouze jako předměty vědomí.“²¹ Racionalistické koncepty proto vyžadují další princip, aby bylo zajištěno pravdivé poznání skutečnosti – tím je Bůh.

Idea Boha je nám vrozena. Racionalisté se snaží tuto ideu pochopit, pracují s božími vlastnostmi, ať už je to vševědoucnost, všemohoucnost nebo dobrota. Jejich prostřednictvím dokazují, že řád světa je logicky uchopitelný a řídí se principem kauzality.

Tím bohužel deformují skutečnost tak, „že popis světa vyhovuje spíše nárokům rozumu než tomu, co samo o sobě jest. Přírodě je vnucován „šat“, který vyhovuje myšlení (účelnost, přehlednost, jednoduchost, spočitatelnost, předvídatelnost), a podle toho je s ní také nakládáno.“²²

Innatismus

Innatismus je názor, že se rodíme již s určitými znalostmi, které nepocházejí ze smyslové zkušenosti. Jak bylo nastíněno výše, racionalismus se bez něj neobejde. Nač ale potřebujeme vrozené ideje?

Podívejme se ještě jednou na to, co to vrozené ideje (*ideae innatae*) jsou (v souvislosti s filosofií René Descarta). „Vrozeností rozumí Descartes neodvoditelnost některých idejí z poznávání samotného. Vrozené ideje tvoří východiska všeho našeho poznání, neustavují se v jeho průběhu, nýbrž nám naopak všechno poznání umožňují. Descartes naznačuje, že jsou elementárními pravdami, jež byly do našeho rozumu vetknuty přirozeností.

Okolní věci působí na naše smysly, ale nemůžeme říci, že by tím substantiální formy objektů vyvolávaly obrazy v naší mysli, naopak, „věc v nás nemůže vyvolat nic

²¹ SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7. Str. 17.

²² BLECHA, Ivan. *Filosofická čítanka*. 1. vyd. repr. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 551 s. ISBN 80-7182-112-8. Str. 160.

než smyslová data.“²³ Poznání se pak děje, jakýmsi „duševním nahlédnutím“, totiž interpretací smyslových dat našim rozumem“²⁴ Toto duševní nahlédnutí umožňují právě vrozené ideje. Otázkou zůstává, zda skutečně potřebujeme tohoto prostředníka k poznání věcí. Tento výklad je také problematický proto, že je těžké vysvětlit postup, jak jsou ideje z předmětů získávány.

Jak už jsem předeslala, nejvyšší vrozenou ideou je u všech tří racionalistických myslitelů idea Boha sloužící jako záruka pravdivého poznání. Bez něj by se všechny tři systémy zhroutily. U Descarta by se ztratila jistota, že poznáváme věci skutečně tak, jak jsou. Spinozův systém by v podstatě nebyl možný vůbec, protože z Boha vychází, opírá se o něj a nakonec k němu směřuje lidské úsilí. Leibniz by musel najít jinou cestu, jak vysvětlit, že percepce monád spolu souhlasí. Nutno podotknout, že přestože zavádí předzjednanou harmonii, stejně uspokojivě nevysvětluje, jak je možná interakce a komunikace. Z toho můžeme odvodit jiný problém – pokud materiální a imateriální procesy jsou na sobě nezávislé a duše a tělo jsou dvě rozdílné substance, jak je možné, že spolu tyto procesy korespondují, nebo že se od sebe alespoň výrazně nevzdalují?

Leibniz je navíc zastáncem tzv. dispozičního innatismu. Podle tohoto učení jsou ideje dispozice projevující se až za určitých podmínek. Mysl přirovnává k sochaři spatřujícím v žilkování mramorového kvádra budoucí dílo. Je ale možné, aby dva sochaři spatřovali v tomtéž kusu každý něco jiného? Patrně ano. Potom je ale toto učení problematické tím, jak vysvětlit, že se lidé shodnou.

²³ SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7. Str. 18.

²⁴ SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7. Str. 18.

Empirismus

Pro empirismus je východiskem našeho poznání, jak již bylo řečeno, smyslová zkušenost. Empirické poznatky tedy získáváme pomocí experimentů či pozorování. Jsou to metody, na nichž stojí vědecké poznání, protože jsou jimi potvrzovány či vyvraceny vědecké hypotézy a na základě nich pak vznikají teorie či zákony.

Empirismus odmítá vrozenost principů a pojmů, vystavuje se tak ale nebezpečí, že skutečnost v naší mysli se bude sestávat z pouhých souborů smyslových jevů. Jaká rizika z toho vyplývají a proč jsou vůbec vrozené ideje odmítány, bude obsahem dalších kapitol. Nyní je mým úkolem představit hlavní myslitele-empiriky a jejich filosofické systémy. Zvláštní důraz bude kladen na Johna Locka a Davida Huma.

Předchůdce empirismu – Francis Bacon

Francis Bacon neboli lord z Verulamů za svého života zastával vysoké úřady, ale poté, co byl obžalován z úplatkářství, se těchto důležitých postů vzdal.

Stěžejním dílem z jeho tvorby je kniha *Nové Organon*. Zde akcentuje indukci jako hlavní metodu vědeckého poznání. Staví se tak do kritické pozice proti Aristotelovu apriorismu a dedukce, protože podle něj nevede k objevení nových faktů. Bacon však netrval na čistém empirickém poznání, poukazoval totiž na nutnost propojení metod obou směrů (tedy empirického i racionalistického). Sám sebe metaforicky označuje za včelu, protože: „Empirikové jsou jako mravenci, toliko snášejí a užívají; racionalisté jako pavouci předou síť ze sebe. Včela však používá střední cesty, sbírá si látku na zahradních i polních květinách, ale svou vlastní silou ji přetváří a zpracovává.“²⁵ K empirikům je řazen, protože měl „v úmyslu rozšířit indukci na všechny obory zkušenosti, a tedy veškeré poznání převést na zkušenost.“²⁶

Smysl poznání pro něj spočíval v podřízení přírody člověku tak, aby mu byla k užitku. Příroda mu ale nebyla jakýmsi otrokem, jak by se mohlo zdát, naopak, Bacon její zákony respektoval. Vědění pro něj znamenalo moc. V *Novém Organonu* říká:

²⁵ BACON, Francis. *Nové Organon*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. 249 s. Str. 150.

²⁶ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 106.

„Lidské vědění a moc splývají vjedno, neboť neznalost příčiny zabraňuje účinku. Abychom totiž mohli zvítězit nad přírodou, musíme jí být poslušni.“²⁷

Notoricky známé je Baconovo poukázání na předsudky, či klamné úsudky, které nám brání v pravdivém poznání. Tyto předsudky nazývá idoly: rodu, jeskyně, trhu a divadla. Pokud se mysl od nich očistí, měla by dále stanovit správnou metodu poznání, a tou je pro Francise Bacona indukce.

John Locke a kritika vrozených idejí

John Locke byl všestranným vědcem. Kromě filosofie se zabýval také lékařstvím, přírodními vědami a velmi známé jsou také jeho spisy o fungování státu a společnosti vůbec. Locke kladl větší důraz na lidské duševní pochody, jako např. vznik složitých idejí či původ idejí, spíše než na vnější svět. Věřil, že původ jakékoli ideje můžeme vystopovat až k určitému smyslovému počítku, což se neslučuje s teorií vrozených idejí, jak dále uvidíme.

Hlavním zdrojem informací pro tuto kapitolu mi byla Lockova kniha *Esej o lidském rozumu*. Autor hned v úvodu 2. kapitoly odmítá vrozené ideje. Říká, že nemůžeme vyvozovat existenci vrozených principů z tvrzení, že existují věci, na nichž se všichni shodneme: „Nejsou přirozeně vtištěny do mysli, protože je neznají děti, lidé duševně zaostalí atd.“²⁸ Argument, že těmto lidem jsou vrozené ideje vtištěny, pouze si je neuvědomují, považuje za nesprávný, protože jestliže jsou mysli vtištěny a ona je nevnímá, je to, jakoby v ní vůbec nebyly.

Idea je pro Johna Locka objekt rozumu, který člověk myslí. Je to materiál, kterým se člověk zaobírá při přemýšlení. Jednotlivé ideje jsou získávány ze smyslů. Mysl se s nimi učí zacházet, ukládá je do paměti, a nakonec je z nich schopna abstrahovat obecná jména. Locke poukazuje na to, že v tomto procesu nenajdeme žádné vrozené ideje. Člověk se rodí jako nepopsaný list, jako tabula rasa. To, že se například shodneme na matematických principech, vrozené ideje vůbec nedokazuje. Jedná se pouze o obecný souhlas. Také věty a zákony považované za všeobecně platné nejsou vrozené. Proč bychom je jinak předkládali ostatním ke schválení?

²⁷ BACON, Francis. *Nové Organon*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. 249 s. Str. 87.

²⁸ LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. 1. vyd. Praha : Nakl. Svoboda, 1984. 407 s. Str. 44.

Locke neuznává jako vrozené dokonce ani morální principy, protože na nich se neshodneme všichni a všichni je také nedodržujeme. Navíc všechny vyžadují zdůvodnění.

Na straně 61 Locke říká: „Principy nemohou být vrozeny, pokud by nebyly vrozeny jejich ideje.“²⁹ Na tomto tvrzení pak vyvrací vrozenost matematického principu *celek je větší než část*. Podle Locka jsou ideje *celek* a *část* relativní, protože patří k idejím rozlehlost a číslo a k nim se také vztahují. Rozlehlost a číslo musí být tedy vrozené ideje a Locke nechává rozhodnutí, zda tomu tak skutečně je, na každém čtenáři. Jednoduše řečeno: „Žádné výroky nemohou být považovány za vrozené, protože ani žádné ideje nejsou vrozené.“³⁰

Co se týče ideje Boha, Locke přichází s následujícími argumenty, aby dokázal, že není vrozená: ideu Boha nemají některé primitivní národy, o Bohu nevědí malé děti a navíc je idea Boha předávána jazykem jako kterákoliv jiná. Dále popírá vrozenost ideje substance, protože tuto ideu nemůžeme získat ze smyslů. Podle Locka se žádná vrozená idea nenachází v paměti, pokud ji mysl předtím nevnímala. Locke s pojmem substance přesto pracuje, ale podle něj tato idea „pochází z vnímání konstantního spojení jednoduchých idejí.“³¹

Kromě vrozených idejí se empirici často zabývali pojmem kauzality. Locke kauzalitu – neboli vztah mezi příčinou a účinkem – vidí spíše jako asociaci, zvyk, kdy začneme na základě pravidelně se opakujících jevů předpokládat, co bude následovat a co předcházelo. K pojmu kauzality se vrátím v kapitole pojednávající o Davidu Humovi.

George Berkeley

George Berkeley se narodil v Irsku, část svého života strávil na cestách a byl dokonce i misionářem.

Berkeley, na rozdíl od Locka, odmítal abstraktní ideje. Nemůžeme si totiž představit nikdy žádnou obecnou věc, jako například obecný trojúhelník. Když dostaneme za úkol

²⁹ LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. 1. vyd. Praha : Nakl. Svoboda, 1984. 407 s. Str. 61.

³⁰ LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. 1. vyd. Praha : Nakl. Svoboda, 1984. 407 s. Str. 64.

³¹ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 119.

představit si obecný trojúhelník, vybaví se nám vždy nějaký konkrétní, např. určitý pravoúhlý či určitý rovnostranný. Obecný trojúhelník zkrátka není. Podle Berkeleyho existují slova, která považujeme za obecná, protože nesprávně užíváme jazyk. „Nebot' z toho, že při správném použití jazyka se každý výraz používá ve smyslu téhož významu, mylně usuzujeme, že rovněž označuje stejnou ideu, zatímco ve skutečnosti je jím míněn nějaký velký počet neurčitých idejí.“³²

Berkeley stejně jako jiní empirici není schopen vysvětlit, jak dospíváme k matematickým principům a obecným zákonitostem. Co se týče obecných pojmů, má pravdu v tom, že takovéto pojmy nemůžeme obsáhnout smyslovou zkušeností, nepřipouští si však možnost obsáhnout obecný pojem rozumově.

Svou filosofii Berkeley vyostřil do extrému, smyslové vjemy (tudíž vlastnosti věcí) jsou pro něj totiž pouze subjektivní představy. „Například prostorová velikost nebo vzdálenost předmětu nejsou bezprostředně smyslově vnímány, nýbrž jejich představa je vyvolávána spojením optického vjemu s počitky pohybu, vzpomínkami a asociacemi. Neděje se tak ovšem z logické nebo věcné nutnosti, nýbrž pouze psychologicky na základě cviku a zvyku.“³³

V druhé části citátu můžeme vidět jasnou podobu s Humem, který si také přibírá na pomoc zvyk, když odmítá logickou návaznost či vyvození. Ve Scrutonově knize k tomuto tématu najdeme, že „pokud máme ideu opravdové kauzality, může to být pouze idea vůle, jejíž uplatňování zakoušíme někdy jako aktivitu, jindy jako něco trpného.“³⁴ Těžko ovšem uvěřit, že by sled událostí v přírodě byl pouze jakýsi prožitek naší vůle.

Nejvíce se ale Berkeley proslavil větou *esse es percipi*, neboli *být znamená být vnímán*. Obsahem je tvrzení, že zkrátka nemůže existovat nic, co není vnímáno. Popírá dokonce existenci matérie, protože materiální věc pro něj není nic jiného než soubor idejí. Tyto ideje existují, jen pokud jsou mnou vnímány. „Mnohost materiálních věcí

³² CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 130.

³³ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 132.

³⁴ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 112.

vně nás tedy neexistuje, existuje spíše mnohost reálných substancí, třebaže jen duchovní, imateriální povahy.³⁵

Za tuto myšlenku je Berkeley kritizován. Je mu také vytýkáno, že nerozlišuje nominální a reálnou esenci a slovo idea používá jako termín pro několik různých věcí. Locke pojímá substanci jako individuum či základní druh jako je zlato či voda. V tomto směru si Berkeley odmítá připustit substanci jako materiální látku, z níž jsou věci okolo nás.

Matérie je Berkeleym tak vehementně popírána proto, že nechce přijmout představu materiální substance, která ke své existenci nepotřebuje nic dalšího – tedy Boha. Proto celou svou filosofii naopak obrací a zaostřuje právě na tento jediný bod. Bůh je pro něj bytost, jež je příčinou všech našich představ. Díky jeho působení se také na těchto představách shodneme.

David Hume

Tento myslitel, původně vystudovaný právník, inspiroval Immanuela Kanta, který se na základě Humova poukazu, totiž že induktivní poznání vede maximálně k neprůkaznému a nejistému poznání, pokusil o spojení empirismu a racionalismu. Pojďme se podívat na to, jak Hume k takovému radikálnímu závěru došel.

Hume přebírá Lockův záměr vysvětlit výkony naší mysli. Navázal na Locka (a zároveň i na Berkeleyho) také ve snaze o čistý empirismus, a to tak důsledně, že skončil jako skeptik. Ve své nejznámější knize *Zkoumání lidského rozumu* se Hume pouští do dělení duševních vjemů na impresy a ideje. Impresy můžeme popsat jako „aktuální počítky vnějších smyslů, tedy otisky smyslově vnímaných předmětů.“³⁶ Mezi impresy jsou ale zařazeny nejenom počítky vnímané smysly, ale i vjemy, jejichž původ lze nalézt v emocionálním citění. Patří sem všechny „živější vjemy, když slyšíme, vidíme, cítíme, milujeme, nenávidíme, toužíme nebo chceme.“³⁷ Naproti tomu ideje jsou

³⁵ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 132.

³⁶ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 137.

³⁷ HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 44.

„reprodukované smyslové poznatky, tedy představy, které jsou v nás opětovně vyvolány vzpomínkou nebo obrazotvorností.“

Ideje jsou mnohem méně živé než impresie (neboli dojmy), jsou dokonce z impresí odvozeny. Hume pro to předkládá dva důkazy. Za prvé všechny ideje můžeme rozložit na jednoduché, „jež jsou kopie předchozích citů nebo zážitků.“³⁸ Tak například vzniká idea Boha, jejíž podstatou jsou jen naše myšlenky, dojmy o dobru a moudrosti a vůbec attributech, které by měla dokonalá bytost mít. Druhý důkaz se opírá o fakt, že pokud chybí určité počítky z nějakého smyslového orgánu, nelze myslet v příslušných idejích. „Slepec si nemůže udělat představu o barvách, hluchý o zvucích.“³⁹ Stejně je to s emocemi: „Člověk mírné povahy si nedovede představit nesmiřitelnou pomstu nebo krutost, ...“⁴⁰

Hume ovšem přiznává, že za určitých podmínek by mohly existovat ideje nepocházející z impresí, a to např. v té chvíli, kdy si přimyslíme chybějící odstín barvy v předložené škále. Ideje se mohou také spojovat a vytvářet tak složitější celky, buď na základě podobnosti, sousednosti, či účinku.

„Všechny předměty lidského rozumu nebo zkoumání se dají rozdělit na dva druhy: na *vztahy idejí* a *věci skutečné*.“^{41,42} Pod vztahy idejí zahrnuje Hume bezprostřední a vědecky prokazatelné poznání jako je geometrie, algebra a aritmetika, které platí samo o sobě a nevyžaduje existenci objektů. Faktické okolnosti jsou fakta rozkrývaná na základě kauzality.

Humovo pojetí kauzality bylo právě oním popudem inspirujícím Immanuela Kanta k napsání jeho nejznámějších prací.

Hume došel při přemýšlení o kauzalitě k velice kontroverzním závěrům. Sled či sekvenci událostí zdánlivě navazující na sebe, kdy se nám jedna událost jeví jako příčina druhé, podle Huma nemůžeme vnímat jako kauzálně spojené a priori – to zvykem jsme se naučili vnímat jednu událost jako příčinu druhé. V knize *Krátké dějiny novověké filosofie* je to komentováno takto: „Kauzální vztahy existují pouze mezi

³⁸ HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 46.

³⁹ HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 47.

⁴⁰ HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 47.

⁴¹ Tzv. věc skutečná (v originále *matter of fact*) je v novějších publikacích překládána jako faktická okolnost nebo také faktuální pravda. Ve své práci bych se ráda přidržela překladu faktická okolnost.

⁴² HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 54.

rozdílnými událostmi. Jestliže *A* je příčinou *B*, pak *A* je jiná událost než *B*. Proto musí být možné identifikovat *A* bez toho, že bychom identifikovali *B*. Ale jestliže *A* a *B* jsou identifikovatelné jedna bez druhé, nemůžeme dedukovat existenci *B* z existence události *A*: vztah mezi nimi může být jen faktický.“⁴³ A o pár řádků dále: „Jsme nuceni věřit, že *B* bude následovat po *A*, a tento dojem určenosti dává vzniknout ideji nutného spojení.“⁴⁴ Pokud bychom citovali přímo z Humova díla, dočteme se, že: „Rozum ani tím nejpečlivějším pátráním a zkoumáním není s to najít účinek v domnělé příčině. Účinek je totiž naprosto něco jiného než příčina, nemůže tedy v ní být nalezen.“ Neexistuje žádné nutné spojení mezi dvěma ději, můžeme vidět pouze posloupnost dějů.

Co však z tohoto tvrzení vyplývá? Za prvé, pokud bychom nemohli předpokládat vývoj určité události podle toho, jak se stala v minulosti, přinášelo by nám to mnohé nevýhody. Museli bychom posuzovat každou událost jednotlivě. Člověk by nad každou událostí strávil mnoho času, protože by ji pokaždé považoval za novou a jedinečnou. Orientace ve světě okolo nás by se tím značně ztížila. Hume v tomto případě poznamenává, že čím víckrát přijdeme s určitou situací do styku, tím větší je pravděpodobnost, že nastane znovu. Za druhé by tímto padla věda jako taková, která je na induktivním poznání založena. Nemohli bychom totiž stanovovat vždy a všude platné zákony. Navíc Hume nikde nedokazuje svůj závěr, že účinek nemůže být nalezen ve své příčině. Místo toho, aby tuto větu dokazoval, vyvozuje z ní dále, až se dostane k závěru neexistence nutného vztahu mezi příčinou a účinkem. Nakonec Hume sám s kauzalitou pracuje, když hledá příčinu idejí v impresích.

Co se týče zákonů, Hume soudí o těch matematických a morálních toto: „Hlavní překážkou našeho pokroku ve vědách morálních a metafyzických jsou nejasné ideje a dvojznačné výrazy. Hlavní potíž v matematice jsou rozsáhlé úvahy a myšlenkový objem potřebný k utvoření nějakého závěru.“⁴⁵

V knize *Zkoumání lidského rozumu* Hume dále hovoří např. o svobodě a zázracích.

⁴³ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 141.

⁴⁴ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 142.

⁴⁵ HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s. Str. 98.

Empirismus – shrnutí

Empirismus je myšlenkový směr užívající induktivní metody v procesu poznání. Tyto metody jsou zároveň metodami přírodních věd. Zároveň odmítá vrozené ideje, ať už je to proto, že těmito ideami nevládnou malé děti či duševně choří, jak to tvrdí John Locke, nebo to jsou – podle Davida Huma – „složeniny“ jednotlivých impresí. Hume také tvrdí, že „pojem substance se zakládá na časově trvalém, prostorovém spojení jevů. Locke pojímal substancí jako trvalé spojení jednoduchých idejí. Avšak zatímco trval na určité, třebaže blíže nepoznatelné substancí jakožto nositelce trvale spojených vlastností, Hume se pojmu substance vzdává docela.“⁴⁶

Empiristé vrozené ideje nemohou přijmout, protože jejich obsah nemůže být vyvozen ze zkušenosti. Berkeley odmítá abstraktní i obecné ideje. Není pak ale schopen vysvětlit (stejně jako ostatní empirici), jak je možná všeobecná shoda v oblasti matematiky či morálky. Hume např. platnost matematiky a geometrie uznává jako tzv. vztah idejí, ale stejně jako Berkeley ji nedokáže vysvětlit.

Empirismus nevyžaduje Boha jako garanta pravdivosti celého systému. U Locka se dozvíme, že člověk se rodí jako nepopsaný list, všechno se teprve postupně učí. K tomu mu slouží hlavně jeho smysly, protože jen ty nám zprostředkovávají pravdivé poznání. Výjimkou je zde Berkeley, který sice své učení zakládá na smyslovém poznání, neříká ale o něm už nic dalšího, protože to není potřeba. Smysly totiž nevnímáme žádnou materiální věc, tudíž otázka o klamavosti či pravdivosti smyslové zkušenosti je nesmyslná. Pravdivý svět máme přeci od Boha.

Empiristé většinou akcentují duševní pochody a snaží se vysvětlit, jak jednotlivé ideje v naší mysli vznikají, popřípadě je zajímá, jak z těchto idejí dále vyvozujeme obecné pojmy.

Co mají všichni společného, je odmítání kauzality. Nacházení jedné věci jako příčiny jiné všichni svorně označují jako zvyk, či v případě Berkeleyho prožitek vůle. Přesto, jak bylo zmíněno výše, se všichni snaží o vyvozování impresí (či idejí) ze smyslové zkušenosti.

⁴⁶ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 141.

Problémy empirismu

Prvním z problémů je právě kauzalita. Bez ní nelze vysvětlit ani přírodní děje, ani zákony matematiky či geometrie. S tím se bortí základy veškerého vědeckého poznání, které na rozumovém vyvozování příčin stojí. Zároveň empirici přes veškerou snahu kauzální vyvozování nevědomky používají.

Na to navazuje jiný problém – totiž vysvětlit, kde se vzali ony matematické pravdy. Empirici jejich pravdivost nevyvracejí, nechávají otázku jejich původu bez povšimnutí a nevyjadřují se k ní.

Dále nedokážou sloučit zkušenost a myšlení. Nepřímo uznávané pravdy rozumu tím odsouvají do pozadí a zaměřují se pouze na smyslovou zkušenost, která ale bez rozumu ztrácí jakéhokoli garanta pravdivosti. I když se to, co pozorujeme, zdá v souladu s logickým uvažováním, empirici nedokážou vysvětlit, proč tomu tak je a kde se v rozumu takové myšlenky berou, pokud tam již dříve nebyly vtištěny pomocí smyslové zkušenosti.

Navíc, pokud ztrácíme garanta pravdivosti, smyslové poznání je pouze pravděpodobné. Naproti tomu matematické pravdy považujeme za неотředitelné – kde se tato pravdivost ale bere a jak je garantována?

Vznik ideje ze smyslového počítku je dalším problémem. Myslitelé neumí popsat proces, který se děje např. během dopadu určitého obrazu na sítnici a následného vzniku představy o předmětu v naší mysli.

Pro empirika je velice jednoduché zaměřit se na vnímané jednotliviny. Co mu ale činí mnohem větší potíže je vysvětlení obecných pojmů, které v jazyce neustále používáme a shodujeme se na nich. Když Berkeley odmítá obecné ideje, činí to tak proto, že nechce připustit vyvozování obecnin ze smyslových počítek (což je nesmyslné), ale zároveň ani pomocí rozumu, čímž by se odchýlil od svého učení.

Jedním z největších problémů je otázka, jak vysvětlit korespondenci mezi teorií a realitou. Pokud vystavíme svou teorii pouze na smyslové zkušenosti a nemůžeme si pomoci rozumovým, logickým vysvětlením, stává se takové vysvětlování opravdu heroickým výkonem. Jediné, co můžeme udělat, je přidat do systému Boha, či nastolit předzjednanou harmonii, která je naší zárukou, že to, co vnímáme, je skutečné a že způsob, jakým to vnímáme, je pravdivý a od skutečnosti se neodchyluje.

Poslední potíž, o které se zde zmíním, je problém s já, neboli pojetím subjektu. Např. Hume totiž odmítá ideu mysli. Podle něj v naší mysli nemůžeme najít jedinou

ideu, která by odpovídala já, pouze soubor jednotlivých idejí, proto se jeho pojetí říká „balíková teorie subjektu“. Hume tvrdí, že jsme totalita svých dojmů a idejí a že neexistuje jednotná mentální substance. Empiristé nejsou schopni jednak vysvětlit, jak takové já interaguje s vnějším světem a dále vysvětlit, co tyto myšlenky a dojmy jednotí.

V další kapitole bych se ráda zaměřila na Immanuela Kanta a pouze rámcově nastínila, jak se pokusil oba koncepty spojit.

Immanuel Kant

Immanuel Kant se narodil roku 1724 v Královci. Učil filosofii a teologii, ale byl znalý také přírodních věd jako je matematika a fyzika. Působil jako pedagog, ať už přednášel na univerzitě či pracoval jako domácí učitel. Jeho nejznámější filosofická díla jsou Kritika čistého rozumu, Kritika praktického rozumu a Kritika soudnosti. Dále také Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou, o kterou se v této kapitole budu nejvíce opírat.

Kant, jak sám přiznává, prozřel z dogmatického spánku, z kterého byl vytržen názory skotského empirika Davida Huma. Kant na jeho konceptu kritizuje hned několik věcí. Milan Sobotka (v předmluvě ke knize Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou) píše, že se „...Kant staví proti teorii, která shledává základ vědomí v počitcích, představách a asociacích, koncepci, která klade důraz ne na počítky, nýbrž na naši schopnost spojovat počítky v „průběžnou zkušenost“.“⁴⁷ Odmítá vědomí jako sumu smyslových dat, ale nastoluje činné já pracující s těmito daty. Dále Hume akcentuje spíše smyslovou zkušenost samu (jako materiál poznávání), zatímco Kant se zaměřuje raději na poznávací proces samotný a hledá důvody, proč a jak se ze smyslového počítku stane materiál, který myslíme a interpretujeme. U Huma jsme také poznamenali, že jeho koncept boří vědecké poznání – i to Kant vidí jako problém, protože jeho systém má přírodní vědy obhájit. Bez povšimnutí nezůstala ani kauzalita, jejíž odmítnutí právě znemožňuje vědu. Kant ji řadí mezi kategorie neboli apriorní formy rozvažování. Hume došel k názoru, že apriorní být nemůže. Immanuel Kant toto kritizuje s tím, že Humova kauzalita je pouze „levoboček obraznosti, která, když otěhotněla se zkušeností, podrobila jisté představy zákonu asociace, a takto vzniklou

⁴⁷ KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2. upravené vydání. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2. Str. 3.

subjektivní nutnost, tj. zvyk, vydává za nutnost objektivní, pramenící z rozumového náhledu.“⁴⁸ Toto je odrazový můstek Kantovy filosofie. Začal totiž přemýšlet nad dalšími apriorními formami vědomí, ale zároveň podržel Humův záměr vyjít ze smyslové zkušenosti. Tím v podstatě spojil racionalismus a empirismus.

Kant tedy došel k názoru, „že naše empirické poznání vyžaduje apriorní (empirické vyplnění předcházející a je umožňující) složku.“⁴⁹ Onomu spojení racionalismu a empirismu předcházelo naprosto inovativní pojetí poznávajícího subjektu. Subjekt začíná mít velmi speciální úlohu v procesu poznání, protože podle Kanta určuje charakter poznávaného objektu. Téma subjektu u Kanta je také velmi zajímavé při srovnání s Descartem. Můžeme totiž sledovat značný posun ve významu. Zatímco Descartes nahlíží na subjekt jako na substanci, ve které spočívá esence člověka, mysl u Kanta je něco zcela odlišného. Kant se na ni dívá z hlediska jejích dvou funkcí: recepce (přijímání počitků z okolí smysly) a konstrukce (porozumění jim). Pojetí mysli je zkrátka založené na operacích, které vykonává. Mysl si můžeme představit jako nástroj, jež musíme aplikovat na smyslová data, aby pro nás získala nějaký smysl. Bez takovéto schopnosti naší mysli bychom si nedokázali věci interpretovat a nebyla by možná ani věda.

Jak tedy vypadá poznávací proces podle Kanta? Nazírání předmětu se děje pomocí smyslů a ne rozumem, jak by se na první pohled mohlo zdát. Smyslovým názorem si vytvoříme představu o věci, nevnímáme jím však věc samu, vnímáme pouhý jev. K tomuto aktu přistupuje druhý prvek poznávacího procesu, rozvažování, díky kterému dokážeme zkoumaný předmět myslet. Tehdy se nám ony jevy teprve zdají srozumitelnými a můžeme s nimi pracovat. Jedno nemůže fungovat bez druhého: nedokážeme myslet v pojmech, když nemáme potřebný materiál pocházející ze smyslů, a na druhé straně nazírání jednotlivých jevů by nám nebylo nic platné, kdybychom mu neporozuměli.

V první části procesu poznání, kdy jsou do hry zapojeny smysly, čeká náš subjekt obtížný úkol – utřídit a systematizovat chaotické informace přicházející ze smyslů. To by nebylo možné bez apriorních forem prostoru a času. Předmět je časově a prostorově

⁴⁸ KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2. upravené vydání. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2. Str. 25.

⁴⁹ KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2. upravené vydání. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2. Str. 4.

umist'ován ještě dříve, než je smysly skutečně nazírán. Je to tak možné proto, že při poznávání již máme jakési prostorové a časové určení my sami, a podle toho zařazujeme vnímaný předmět. Jiným argumentem je: „Můžeme si představit prázdný prostor a prázdný čas, avšak nikoli vnější názory bez prostoru a jevy bez času.“⁵⁰

Po smyslovém názoru je materiál ze smyslů již časově a prostorově utříděn. Avšak naší mysli by se stále ještě zdál neuspořádaný, a k tomu slouží čisté rozvažovací pojmy neboli kategorie, které ustavují jednotu.

Abych shrnula to nejdůležitější, budiž řečeno, že fenomény, jež jsou předmětem našeho poznání, jsou smyslovým názorem umístěny v prostoru a čase, a tato látka je pak zpracována kategoriemi rozumu. Tím Kant spojil do té doby nespojitelné: smyslovou zkušenost a rozum. V jeho systému je, jak již bylo předesláno, jedna část poznávacího procesu neodvolatelně závislá na druhé, a tak není znehodnocena smyslová zkušenost, jak tomu bylo u racionalismu, ani odmítnuta kauzalita.

⁵⁰ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 193.

Návrh řešení problémů pomocí evoluční epistemologie

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, jaké problémy vyplývají z čistého racionalistického či empirického pojetí. Pro filosofy bylo vždy nelehké tyto obtíže překlenout a ustanovit takový systém, který by je alespoň z části smazal. Bylo by odvážné tvrdit, že evoluční epistemologie řeší všechny tyto problémy, chtěla bych se zde ale pokusit alespoň o návrh řešení některých z nich.

V druhé části své bakalářské práce bych se tedy ráda zaměřila na koncept Daniela C. Dennetta, jehož kniha pro mě byla klíčovým dílem, dále potom na aplikaci těchto i jiných poznatků na zmíněné nedostatky obou postojů k poznání.

Můžeme říci, že evoluční epistemologie, podobně jako Kantův koncept, spájí dohromady oba postoje. Řekněme také přímo, že je slučuje poněkud odlišným způsobem než Kant. V příštích kapitolách se budu snažit problém vysvětlit a poukázat na to, z čeho a jak toto řešení vzešlo.

Pro filosofii podstatné úskalí, jímž se budu zabývat, se týká jednoho z problémů racionalismu – vrozenosti. Proč jsou v systémech racionalistů tyto ideje nezbytné? Co to je vůbec poznání a priori? A samozřejmě – jak je možné poznání bez apriorních forem v evoluční epistemologii?

Neméně závažným dilematem je problém těla a duše. Dříve (vzpomeňme na Leibnizův koncept) bylo nutné souběžnost paralelních dějů probíhajících ve skutečném, materiálním světě, a zároveň na duševní, imateriální úrovni, řešit předzjednanou harmonií. Evoluční paradigma nejenom žádné propojení nepotřebuje, ale naopak poukazuje na neoddělitelnost a jednotu zdánlivě různého.

Přestože se evoluční paradigma shoduje více s názory empirismu, oním propojením s racionalismem překračuje i je.

Sloučení neslučitelného

Přestože racionalismus a empirismus byl mistrně spojen už Kantem, nestalo se tak na základě žádného vědeckého objevu. Jednalo se spíše o prozření na základě četby jiného filosofického textu a následný pokus o překonání. Zde ale budu vycházet jen z teorie evoluce s ohledem na nejasnosti a slepé uličky, do nichž se filosofové poznání v novověku (a v případě Kanta v době osvícenství) dostávali.

Na úvod bych zde ráda vysvětlila několik pojmů. První bude nezbytně termín evoluční teorie. Evoluční teorie je, jak známo, tvrzení, že život na Zemi se vyvíjel postupně od nejjednodušších organismů, které byli stěží vidět mikroskopem a nedokázali více, než se reprodukovat a přijímat energii, až po neskutečně složité, tvarově rozmanité a stále více schopností ovládající tvory, na jejichž pomyslném žebříčku stanul člověk.⁵¹ Původcem tohoto úžasného procesu byla pravděpodobně exploze vysoce koncentrované hmoty pojmenovaná vědci Velký třesk.

Ponechme stranou skeptické názory, zda se tento proces s ohledem na svou složitost mohl skutečně udát (a vlastně probíhat právě teď i v budoucnu), zaměřme se raději na charakteristiky, které s sebou evoluce nese. Za prvé, organismy se vyvíjely od jednoduchých po složité. Vyvíjela se nejenom jejich tělesná schránka, ale i to, co nazýváme duší. Některé organismy dokážou vnímat pouze světlo. Jiné si vyvinuly dokonce specializované orgány, aby mohly přijímat různé informace ze svého okolí, a to zároveň. Za druhé, díky tomu se zlepšovalo poznání vnějšího prostředí. Aby tělo dokázalo zpracovat tolik informací, vyvinul se (postupně, nejprve ze shluků několika buněk, později ze specializovanějších center) orgán, který bychom od určitého vývojového stupně mohli nazývat mozkem. Ten se na základě přijatého materiálu postupně mohl rozhodnout, jaká reakce nebo čin je pro přežití nejlepší.

Z toho můžeme vyvodit, že rozum a smyslové poznání na sebe přirozeně navazuje a je si navzájem nutností. Zdá se ale, že pouze u člověka v rámci fylogeneze došlo k něčemu převratnému – k reflexi svých vlastních myšlenek, vědomí svého vlastního já, které nejenže o existenci nějakého „já“ ví, vede s ním dokonce vnitřní dialogy, soudí jeho předešlé kroky a dokonce přemýšlí o těch budoucích. Ráda bych zde také vysvětlila pojem fylogeneze. Fylogenezí se rozumí proces vývoje druhu. Jakýmsi párovým termínem k fylogenezi je ontogeneze, což je vývoj jedince, od jeho početí až k dospělosti.

Vraťme se ale k hlavní myšlence této části, k propojení smyslů a rozumu jako ruku v ruce jdoucích zprostředkovatelů světa. Abychom se vyznali ve světě kolem sebe a přežili, musíme neustále přijímat informace. Představa, že by někdo vyřadil všechny

⁵¹ Nutno ovšem dodat, že jádrem přežití organismů na Zemi je jejich přizpůsobivost. Pokud by se změnily podmínky na Zemi, neúspěšnějším tvorem by nemusel být složitý tvor, ale trendem by se mohla stát jednoduchost nebo jakákoli jiná vlastnost, kterou člověk nemusí mít. To, že je člověk momentálně schopný adaptovat se téměř kdekoli a nemá přirozeného nepřitele, nemusí platit navždy.

naše smysly, v nás vyvolává naprostý pocit bezmoci a bezbrannosti. Přesto informace ze smyslů jsou pouze „surový“ materiál, který čeká na zpracování. A to je práce rozumu. Nejenže zpracovává všechny počítky tak, aby se k nám dostaly jen některé vybrané z neustávajícího chaosu proudícího okolo nás, ale navíc jim dává smysl.

Myšlenkové pochody, nebo alespoň jakési „vědomí v plenkách“, bychom nejspíše našli už u člověka vzpřímeného. Můžeme jenom hádat, zda nějaký jiný živočich na této (nebo jiné) planetě, nemá stejnou schopnost jako my. V každém případě zde vidíme, že vědomí sebe sama i rozum vznikly jako nástroje pro lepší adaptaci na přírodní podmínky. Nejspíše to jsou opravdu vysoce funkční nástroje, když uvážíme, že člověk je jedním z nejprizpůsobivějších organismů na planetě a úspěšně obývá pouště i věčně zamrzlé krajiny.

Uzavřeme kapitolu tvrzením, že rozum a smysly spolu spolupracují, nelze znehodnocovat ani občas klamoucí smysly (jejichž omyly uvádí na pravou míru rozum a vlastně i smysly samy), ani se zaměřovat pouze na ně jako na jediného činitele v poznávacím procesu.

Problém vrozenosti

Jak už jsem se zmínila, velkou otázkou vyplývající z racionalistického pojetí je otázka vrozenosti. Vrozené ideje umožňují poznání, je to jakési předporozumění světa a jeho zákonitostem. Otázkou je, kde se tyto apriorní formy berou. Jak je možné, že je máme už od narození? Kdo je do nás vkládá?

Odpověď je pro racionalisty Bůh. Bůh je zde jakousi berličkou, kterou si filosofové vypomáhají, aby byl jejich systém logický, správný a podložený. Evoluční paradigma ale nabízí naprosto jiné řešení, a tím je fylogeneze.

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, to, jak vnímáme svět a jak si ho dokážeme vyložit, se vyvíjelo v průběhu evoluce. Apriorní formy do nás nebyly vetknuty Bohem, ale vyvíjely se postupně. Naši předchůdci by jistě nedovedli vyřešit některé matematické problémy, které dnešní člověk už zvládá. Tyto schopnosti jsme nejspíše nedostali ani díky nějakému božímu záměru, ale zcela prozaicky jen proto, abychom dokázali přežít, lépe se adaptovat na prostředí a rychleji porozumět světu.

Abychom dokázali lépe pochopit to, jak se naše mysl vyvíjela, ráda bych zde představila Dennettovu teorii. Průběh vývoje je popsán jednotlivými stupni, na kterých uplatňovaly organismy určité strategie pro přežití a také způsoby, jak získat a zpracovat

informace ze svého okolí. Na této pomyslné Věži stále se rozvíjejících živočichů (v originále Věž tvoř-a-zkoušej) můžeme vidět absenci jakýchkoli předem daných apriorních forem – i bez nich však pochopíme, jak rozum pracuje.

Intencionální systémy a Věž „tvoř-a-zkoušej“

Dennettova kniha *Druhy myslí* je zvláštní svým postupem. Autor nevysvětluje svou teorii bezprostředně po úvodním slovu, ale nejprve se věnuje několika termínům (jedním z nich je intencionalita a intencionální postoj), aby je vzápětí mohl použít jako předpoklad pro práci samotnou. Bez intencionálního postoje by autor nezískal patřičný odstup a objektivitu.

Intencionalitu bychom mohli přeložit jako zaměřenost k nějakému cíli. Je to konání, které není činěno jen tak zbůhdarma, ale má nějaký svůj (na první pohled třeba i skrytý) účel. Člověk koná intencionální činy. Liší se tak od některých jednoduchých organismů, které nemůžeme ani při sebelepší představivosti nazvat racionálními konateli. Co je přesně intencionální postoj?

Dennett odpovídá: „Intencionální postoj je takovou strategií interpretace chování nějaké entity (osoby, živočicha, artefaktu či čehokoli), kdy tuto entitu nahlížíme, *jako by* byla racionálním konatelem, který „volbu“ svého „činu“ podřizuje „úvahám“ o svých „přesvědčeních“ a „přáních“.⁵² Jinak řečeno, tvor s intencionálním postojem bude přemýšlet o svých činech, reflektovat své myšlenky, a třeba dokonce přemýšlet o tom, že přemýšlí. K čemu je ale dobré ptát se, zda něčemu či někomu můžeme přisoudit intencionální postoj? Autor se snaží představit si (i přes zdánlivou nelogičnost), že všechny věci i organismy mají intencionální postoj, tak aby žádnému tvorů (objektu) případnou intencionalitu neprávem neodebral. Později ukrajuje z koláče možných vědomých a k cíli zaměřených konatelů, odebírání neživé předměty, rostliny a jednoduché organismy.

Dennett dále vysvětluje, jaké je bytí jednoduchých organismů, které intencionální postoj nezaujímají. Ty fungují na principu zámek-a-klíč, tzn., reagují jen na určité podněty, na které je jejich organismus „nastaven“ (s tím přichází problém, že organismus může být lehce oklamán – autor uvádí příklad morfinu zapadajícího do

⁵² DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Místři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 36.

receptorů původně určených pro jinou látku) a mohou být pouze v polohách ZAPNUTO či VYPNUTO.

První organismy byly pouze replikátory, které fungovaly právě v režimu zámek-a-klíč. Naslepo zkoušely hledat ty správně věci či látky zapadající do jejich „zámků“. Jejich výhodou bylo, že byly jednoduché. Nebylo nutné vytvořit žádné specializované smyslové orgány ani orgánové soustavy. S postupem času se ale vyplatilo investovat do něčeho takto specializovaného, což později umožňovalo lepší adaptaci na prostředí, tedy i lepší možnost přežití. Nevýhodou je pouze to, že při změně prostředí se nedokáže příliš specializovaný druh dostatečně rychle přizpůsobit a vede to k jeho zániku.

S vývojem organismů se zrychluje i přenos zpráv v jejich tělech. Tak např. u rostlin trvá velmi dlouhou dobu, než informace dorazí na určené místo. U některých živočichů byl ale vyvinut nervový systém. Ten umožňuje mnohem rychlejší přenos zpráv, což umožňuje rychlejší reakci, a tedy i lepší adaptaci na prostředí. Zde zopakuji předchozí tvrzení, kterému se později budu ještě věnovat důkladněji: naše mysl (závislá právě na onom nervovém systému) není něco jiného, odděleného od těla, ale je jeho součástí. Nemůže existovat bez ní, protože závisí na svých mechanismech. Citujme Dennetta: „... mají-li tyto mechanismy dělat ty věci, které dělat musejí, musejí být v důsledku určitého biohistorického faktu udělány ze substancí kompatibilních s těmi již existujícími těly, jež řídí.“⁵³ Toto musíme mít na paměti, když se díváme na Dennettem popsanou hierarchii typů tvorů, jež se vyvinuly v průběhu evoluce.

Prvním typem je tzv. darwinovský tvor. Charles Darwin prosazoval ve své teorii názor, že přežije pouze ten nejsilnější. Tato myšlenka se odráží i u tvora pojmenovaném právě kvůli tomuto názoru. Tvor má – jednoduše řečeno – vlastnosti, které jsou neměnné. Ty z nich, jež prokázaly svou užitečnost a výhodnost, jsou zmnožovány. V tomto ohledu přežije jen ten nejlepší, ten, který má požadovanou vlastnost. Protože se zde jedná o ty nejjednodušší tvory, musíme vzít v potaz, že byly zatím jakýmsi zkušebními entitami. Výběr té nejvýhodnější vlastnosti byl limitován. Ukázalo se totiž až časem, jaká vlastnost je ta správná a zvýhodňující. Prostředkem umožňujícím vybrat správnou vlastnost byl přirozený výběr určující, která vlastnost se lépe hodí do daného prostředí a který organismus je tedy silnější a přežije.

⁵³ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Místři věd. ISBN 80-7115-140-8.Str. 79.

Jakousi podmnožinou darwinovského tvora je skinnerovský tvor. Skinnerovský tvor může již svoje vlastnosti různě pozměňovat, a to v závislosti na tom, jaké odezvy dostává z okolí. „Tito jednotlivci tak prostředí čelili prováděním různých činů a ty pak zkoušeli, jeden po druhém, než našli nějaký, který fungoval. To, že funguje, zjistili jediné tak, že dostali z prostředí pozitivní nebo negativní signál, což upravilo pravděpodobnost, že se příslušný čin bude opakovat i při jiné příležitosti.“⁵⁴ Tomuto procesu odpovídá operantní podmiňování, které jako první popsal Burrhus F. Skinner, podle něhož je tvor pojmenován.

Můžeme zde vidět také podobnost s Humem a jeho balíkovou teorií subjektu. Také zde není nic, co bychom mohli nazývat myslí, pouze jakási struktura složená z poznatků z prostředí, která nepotřebuje jedinou řídící ideu jako správce. Také Kant pochopil, „že v pojmu myšlení, jako v každém mentálním obsahu, je představa subjektu už obsažena“⁵⁵, a zároveň že si „subjekt bezprostředně a intuitivně uvědomuje svou jednotu.“⁵⁶

V dalším patru věže nalezneme popperovského tvora. Jeho výhodou je, že provádí pokusy ve svém vnitřním prostředí, ve kterém si simuluje prostředí vnější, a podle výsledků později jedná. Toto vnitřní prostředí musí tedy obsahovat spoustu informací zvnějšku, a čím více jich je a čím jsou přesnější, tím lépe si tvor může prostředí předem „vyzkoušet“. Pro představu, jak takový vnitřní svět vypadá, citujme Dennetta: „Jeden ze způsobů, kterým popperovští tvorové dosahují užitečného filtrování, je předkládání kandidujících možností chování před tribunál těla a těžení z vědění, jakkoli zastaralého či omezeného, které je nahromaděno v jeho tkáních. Jestliže se tělo bouří – například v případě takových typických reakcí jako je nevolnost, závrat' či strach a chvění –, je to částečně spolehlivým náznakem (lepším než házení mincí), že čin, o kterém se uvažuje, by nemusel být dobrým nápadem.“⁵⁷ Sem do této kategorie zařazujeme ptáky, savce,

⁵⁴ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 87.

⁵⁵ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 160.

⁵⁶ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3. Str. 160.

⁵⁷ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 91.

obojživelníky i plazy. Naproti tomu za čisté skinnerovské tvory bychom mohli označit bezobratlé.

Na vrcholu věže se nachází tvorové gregoryovští honosící se obrovskou výhodou – užíváním nástrojů. Může to tak být zkrátka proto, že gregoryovský tvor je natolik chytrý, že si takový nástroj dokáže vyrobit. Zacházení s nějakým artefaktem mu pak přináší nesmírné výhody. „A mezi nejvýznamnější nástroje patří, jak nám Gregory připomíná, ty, kterým on říká nástroje myslí: slova. Slova a ostatní nástroje myslí dávají gregoryovskému tvorovi vnitřní prostředí, které mu dovoluje konstruovat stále propracovanější generátory kroků a jejich testovače.“⁵⁸ Člověk je v tomto ohledu tedy nejenom tvorem popperovským, ale také gregoryovským. Stojí na pomyslném žebříčku v hierarchii živočichů proto, že jako jediný prokazatelně dokáže reflektovat své myšlenky a činy. Co se týče komunikace, tato novinka s sebou nese možnost blufovat, a tak si před ostatními uchovat cenné informace.

Lidé – jako gregoryovští tvorové – získali nejenom výhodu komunikace a testování svého vnějšího prostředí dopředu. Další výhodou jejich myšlení je vytváření obecných pojmů. Zde si ukážeme, jak se tato schopnost vyvinula. Dennett předesílá, že většina organismů si vystačí jen s různými alternativami chování, které aplikují podle určitých podnětů. Nová alternativa vznikla, když se seznam těchto alternativ „stává příliš dlouhým a neovladatelným na to, aby byl doplňován.“⁵⁹ „Možná se u některých druhů – u kterých, to zůstává otevřenou otázkou – na scénu dostává ona brilantní inovace explicitního *zobecnování*, která dovoluje, aby byly seznamy, jak vznikají nové případy, rozdělovány a přebudovávány podle požadavků nějakých prvotních principů.“⁶⁰

A jak je to s našimi idejemi? „Mentální obsahy se nestávají vědomými tím, že by vstoupily do nějaké zvláštní místnosti v mozku, nikoli tak, že by byly převáděny do nějakého privilegovaného a záhadného média, ale tak, že v soutěži o ovládání řízení

⁵⁸ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 99.

⁵⁹ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 120.

⁶⁰ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 121.

chování vítězí nad jinými mentálními obsahy a tím dosahují dlouhotrvajících účinků – nebo, jak říkáme zavádějícím způsobem, „dostávají se do paměti“.⁶¹

Dennett také poznamenává, že lidská mysl se nenachází pouze v mozku, je totiž částečně zabudovaná i v kultuře. Spoustu lidského vědění nalezneme zaznamenané v knihách či na různých nosičích. Čím více poznatků máme, tím více se pak na těchto externích vědomostech stáváme závislími. Dále autor podotýká, že mysl není jenom jakýsi nadřazený strážce a uspořadatel mentálních obsahů. Mysl je celá jejich struktura, souvislosti mezi nimi. Je to ono uvědomění si všech procesů, které v našem těle probíhají. Je to uvědomění si svého těla obecně, jak vnímá, pohybuje se, cítí a co se s ním děje v prostoru.

Důsledky evolučního paradigmatu

Apriorní formy

Z předchozího vyplývá, že veškeré apriorní formy v naší mysli nám nebyly jen tak zbůhdarma seslány z nebes. Vyvinuly se postupně, a to velmi složitým procesem probíhajícím v našem měřítku neskutečně pomalu a dlouho. Proces fylogeneze umožnil organismům přejít od velice jednoduchých úkonů jako je pohyb za světlem (fototaxe), až ke složitým myšlenkovým procesům vyžadující imaginaci či abstrakci. Člověku je tím umožněno řešit složité problémy, k čemuž se málokterý živočich dokáže být jenom přiblížit.

Během tohoto procesu můžeme také vidět, jak je do něj vkládána intencionalita ve smyslu obsažnosti. Smyslová data získávají postupně sémantický obsah. Většina z nás se shodne na tom, že bakterie, viry a další jednoduché organismy nepřemýšlí nad tím, co poznaly svými smysly. Nepotřebují si je interpretovat, fungují na bázi příkazů když-tak, neboli když nastane tento určitý stav či děj, vykonej toto. Člověk ví, že nějakou činnost vykonává, ale zároveň nad ní přemýšlí. Nemůžeme s naprostou jistotou říci, že je jediným tvorem na Zemi, který toto dokáže, přesto se nám tato možnost zdá unikátní a jedinečná.

Dokonce ani Kant nedokázal původ apriorních forem vysvětlit, přitom s poznáním a priori neustále pracuje. Tak např. při popisu podmínek existence čisté matematiky píše:

⁶¹ DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Místři věd. ISBN 80-7115-140-8. Str. 148.

„Je tedy jenom jediný způsob, jak je možné, aby můj názor předcházel skutečnosti předmětu a byl poznáním *a priori*, když totiž neobsahuje nic jiného než formu smyslovosti, která v mém subjektu předchází všem skutečným dojmům, jimiž na mně předměty působí.“⁶² A priori poznáváme pouze věci tak, jak se nám jeví, nikdy tak, jak jsou sami o sobě. Co to však vůbec ono apriorní je?

U Kanta to jsou funkce rozvažování, jimiž jsou tzv. kategorie neboli čisté rozvažovací pojmy. Sem řadil kvantitu, kvalitu, relaci a modalitu. Kategorie jsou aplikovány na zkušenost v prostoru a čase (kdy prostor a čas jsou formy nazírání). Jak už bylo uvedeno výše, Kant se snaží o spojení smyslového a rozumového poznání. Smyslová zkušenost tedy není znehodnocena, ale je nutnou podmínkou poznání. Přesto je materiál ze smyslů „zpracováván“ právě kategoriemi, díky kterým jsme schopni např. vytvářet obecné pojmy i pouze zařadit věc pod určitý pojem.

Pro racionalisty bylo ono apriorní spíše synonymem pro vrozené ideje. Kant vrozené ideje neuznával nebo přinejmenším o nich soudil, že jsou nepoznatelné a sahají mimo lidský rozumový potenciál. Co se týče kategorií, nebral je jako „vrozené, předem připravené formy myšlení; rozvažování je spíše spontánně vytváří, má – li obsah názoru převést v myšlení na pojmy.“⁶³ Přesto uspokojivě nevysvětluje, kde se tyto formy či rozvažovací funkce berou. Potud Kant, vraťme se ale k racionalistům.

V racionalismu se objevují vrozené ideje jako substance, bytí, atd. Kupříkladu Descartes ale ucelený výčet vrozených idejí nikdy nepodal, ba co víc, dokonce si není jistý, zda vrozené ideje můžeme považovat za skutečné, protože neznáme jejich původ. Leibniz s vrozeností pracuje v souvislosti s pravdami rozumu. Ty nepřipouštějí zápor, a tedy nepotřebují důkaz. Přestože jsou vrozené, nejsou dané a mohou se vyvíjet z elementárních pravd až po hlubší uvědomění. Je to proces připomínající platónské rozpomínání. Spinoza naproti tomu pracuje hlavně s ideou Boha, vrozené je ale i poznávání sebe sama, svého bytného základu.

Empiristé, jak už víme, vrozené ideje popírají. Blíží se tedy více evoluční epistemologii. Empirici pouze nedokážou vysvětlit, jak je možné, že operujeme

⁶² KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2. upravené vydání. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2. Str. 50.

⁶³ CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5. Str. 196.

s některými pojmy očividně nepocházejícími ze smyslů, jako je zmíněný pojem substance. Navíc se snaží vyhnout zobecňování a nadřazování pojmů (jsou to rozumové úkony), nemohou tedy ani přiznat, že jsme byli schopni tyto pojmy z čehosi vyvodit, protože je pro ně obtížné to odůvodnit.

Dennettovo pojetí ukazuje, že slova či pojmy, které novověcí filosofové pokládali za vrozené, se vyvinuly díky schopnosti člověka přemýšlet, vyvozovat logické důsledky a hledat nutné příčiny. Apriorní formy jsou jako nástroje našeho mozku, bez nichž se nedokážeme obejít. Jejich původ najdeme ve fylogenezi, kdy se mozek stával svou strukturou postupně složitější. Uvažme, že do dnešních dnů nejsou vědci s to vysvětlit, jak mozek přesně funguje, a kde přesně se nachází centra různých funkcí. Potom nás nepřekvapí představa schopnosti mozku zobecnit si určitý pojem, zařadit ho do určité hierarchie termínů, nebo dokonce pojmenovat cosi, s čím nemůžeme přijít do styku smyslovou zkušeností.

Slova slouží jako symboly pomáhající nám orientovat se v prostředí, v němž se pohybujeme. Dokážeme jimi popsat svět, a tedy mu i rozumět. S tím souvisí také rozvoj imaginace; bez té by nebylo hledání příčin či vytváření nových teorií a vynálezů vůbec možné.

Otázkou je, kam až možnosti našeho myšlení sahají. Pokud se naše formy myšlení vyvinuly proto, abychom se lépe adaptovali v neustále se měnícím prostředí, pak nespíš nelze předpokládat, že někdy úspěšně porozumíme a vysvětlíme některé pojmy a procesy, se kterými si lidé po staletí nevědí rady, jako je „vědomí, jeho povaha a zdroje, počátky života, původ vesmíru nebo astrofyzika ve svých finalističtějších pretencích.“⁶⁴

Předzjednaná harmonie

Druhým důsledkem, a tedy i možným řešením jednoho z problémů naznačeného v kapitole Innatismus, je řešení předzjednané harmonie. Ta má být východiskem z problému, jak překlenout propast oddělující tělesné a duševní procesy, a zároveň odpovědí na otázku, jak spolu mohou korespondovat, když se vzájemně neovlivňují a nepůsobí na sebe.

Podle Leibnize v nás svět vyvolává zdání, že oba druhy procesů na sebe navzájem mají nějaký efekt, i když tomu tak doopravdy není. Racionalisté striktně odlišovali tělo

⁶⁴ SMITHURST, M., Popper a skepticismy evoluční epistemologie.

Filosofický časopis ČAV. 2000, roč. 48, č. 3, s 401. ISSN 0015-1831.

a duši, a v důsledku toho se tyto odlišné substance nemohly ovlivňovat. Leibniz dovedl věc až do takových konsekvencí, že naše psychické procesy oddělil od těch tělesných úplně. Pokud bychom byli uhozeni nějakým předmětem a pocítili bychom bolest, sama bolest v naší duši by nebyla způsobena oním materiálním předmětem, nýbrž jakýmsi předchozím stavem naší duše. Naopak, pokud hýbeme např. jedním z prstů, tento pohyb není způsoben vůlí naší mysli, ale určitým stavem prstu, který předcházel. Vystává zde otázka, jak je možné, že oba procesy jsou spolu opravdu v souladu.

Leibniz se snažil o překlenutí této propasti tím, že nastolil předzjednanou harmonii způsobující předprogramování všech duší (monád), tak, aby si každá z nich byla sama původcem svých myšlenek, akcí a pohybů tak dlouho, dokud sama existuje. Program navíc musí obsahovat popis celého univerza a chování jednotlivých dalších monád. Monáda tak jako zrcadlo odráží celý svět, který aktuálně existuje. Leibniz pro tuto teorii nutně potřebuje Boha jako programátora, který tento plán vyvinul a vložil ho do každé monády.

Dennettův koncept přemostňuje korespondenci našich dojmů s přírodními ději trochu jinak. Připusťme, že mysl je materiál nějakým způsobem související s tělem. Připusťme, že mysl zkrátka bez těla nemůže existovat. Pokud si představíme fylogenetický vývoj, není to nic až tak nereálného. Když se totiž zamyslíme nad tím, skrze co by měla být duše spojena s tělem, zjistíme, že otázka zaniká v momentě vzájemné závislosti duše a těla. Fylogeneze nám předkládá postupný vývoj nejenom těla, ale zároveň i duše. Ve všech učebnicích biologie je nám připomínáno, že rozvoj mozku člověka výrazně souvisí s vývojem lidské ruky. V momentě, kdy se změnilo postavení palce, mohl člověk začít trénovat jemnou motoriku vyžadující důmyslnější myšlenkové pochody. Obojí se tedy muselo vyvíjet naráz a jedno ovlivňovalo druhé už od samého počátku.

Vzpomeňme na již citovaný Dennettův výrok, že duše a tělo musí být z kompatibilních substancí, aby jejich mechanismy fungovaly tak, jak mají. Při tomto konstatování již není nutné hledat prostředníka umožňujícího vzájemné působení mezi tělem a duší. Pokud přijmeme tuto tezi, naopak by nás překvapovalo, kdybychom tvrdili, že tělo na mysl nemá žádný vliv a naopak.

Evoluce jako odrazový můstek filosofie

V části nazvané Návrh řešení problémů pomocí evoluční epistemologie jsem se pokusila nastínit, jak by mohly být překlenuty problémy racionalismu a empirismu. Dotkla jsem se také Kantovy filosofie a toho, zda evoluční epistemologie nahlíží na spojení racionalismu s empirismem stejně či odlišně jako Kant.

Evoluce je proces, v rámci něhož se vyvíjely organismy. Bylo nutností adaptovat se na podmínky prostředí, v nichž žily. V rámci této adaptace se měnily nejenom těla organismů, ale zároveň s tím i jejich mysl. Tělo a mysl je tudíž něco, co nelze rozdělit. Jedná se o nedělitelný celek, který zůstává celkem i v procesu poznání. Stejně jako u Kanta se totiž ani zde neobejdeme bez smyslového materiálu jako základu a rozumu jako interpreta toho, co jsme smyslovou zkušeností získali. Můžeme říci, že dochází k propojení racionalismu a empirismu.

Interpretace smyslových počitků a jejich přetváření v materiál rozumu je také procesem. Procesem, který se vyvinul v rámci evoluce. Jednoduché organismy tuto interpretaci neprovádějí. Do procesu je postupně vkládána intencionalita, tzn. smyslovým počitkům je myslí přisuzován sémantický obsah. Empiristé nevysvětlovali, jak je možné, že tento intencionální obsah jednotlivá slova či výrazy mají. Evoluční epistemologie nabízí, jak můžeme vidět, řešení jejich problému.

Zůstává ale např. otázkou, jak je možná matematika a geometrie. Je možné, že obě jsou výsledkem toho, jak se naše mysl adaptuje na prostředí. Pomáhá nám porozumět světu, „vypočítat“ si ho, „rozměřit“ si ho. I abstraktní matematické operace řešíme pomocí tělesné zkušenosti a na základě senzomotorických akcí vyvozujeme matematická tvrzení. Jak ale něco tak abstraktního vůbec svedeme?

Mohli bychom se dále tázat, jak vzniká vědomí vlastního já. Pokud je tak těsně spojeno s tělem, kde přesně v mozku vzniká? Je to snad souhrn veškerých mozkových aktivit? Mají vědomí sebe sama i jiné organismy? Kde je předěl mezi tvorem, který pouze koná a jiným, který reflektuje svoji činnost a vztahuje ji k sobě samému?

Další nevyřešenou otázkou je, kam až sahají hranice lidského rozumu. Jak velký potenciál má lidská mysl? Kolik toho ještě dokážeme poznat a do jaké hloubky se můžeme v poznání dostat? Můžeme odpovědět na věčné filosofické otázky tážající se po smyslu života, samé podstatě lidské existence či potom, co je to vůbec člověk?

Přesto, že nás čeká vyřešit ještě spoustu otázek, filosofie vycházející z evolučního paradigmatu by mohla být postupně vyústěním z těchto, zatím slepých, uliček. Mohla by být jakýmsi odrazovým můstkem pro řešení otázek, které dosud neměly odpověď.

Závěr

V bakalářské práci se mi podařilo ukázat, že ve filosofii můžeme stále spatřovat potenciál pro rozvoj této vědy. Do filosofie se totiž promítají poznatky přírodních věd, které ji dokážou inspirovat a snad i přiblížit více k pravdě. Filosofie tak skutečně stojí na našich poznatcích o reálném světě, není příliš abstraktní disciplínou či pouhým sledem logických dedukcí. Toto přiblížení světu ji činí, dle mého názoru, ještě více atraktivní.

Doufejme tedy, že i nadále bude filosofie spolupracovat s přírodními vědami. Pokud chceme odpovědi na otázky, musíme se neustále učit a nemůže se zastavit ve vývoji. Nemůžeme si dovolit „dogmatický spánek“, jinak jsme odsouzeni k neustálému opakování řečeného.

Seznam literatury

- BACON, Francis. *Nové Organon*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1974. 249 s.
- BLECHA, Ivan. *Filosofická čítanka*. 1. vyd. repr. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 551 s. ISBN 80-7182-112-8.
- CORETH, Emerich. SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5.
- DENNETT, Daniel Clement. *Druhy myslí : k pochopení vědomí*. Bratislava : Archa, 1996. 178 s. Mistři věd. ISBN 80-7115-140-8.
- DESCARTES, René. *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledat pravdu ve vědách*. 2. vyd. Praha : Jan Laichtner, 1947. 108 s.
- DESCARTES, René. *Principy filosofie : výbor doplněný dvěma Descartovými dopisy princezně Alžbětě Falcké*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 1998. 179 s. ISBN 80-7007-112-5.
- DESCARTES, René. *Úvahy o první filosofii* : Určeno pro posluchače filosofické fakulty. Přeložil Zdeněk Gabriel. 1. vyd. Praha : SPN, 1968. 40 s.
- FÜRST, Maria. *Filozofie*. 1. vyd. Praha : Fortuna, 1994. 171 s. ISBN 80-7168-161-X.
- HEMELÍK, Martin. *Spinoza : doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. 1. vyd. Praha : Filosofia, 2006. 733 s. ISBN 80-7007-245-8.
- HUME, David. *Zkoumání lidského rozumu*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1972. 223 s.
- KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2. upravené vydání. Praha: Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2.
- LEIBNIZ, G. W. *Monadologie a jiné práce*. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1982. 175 s.
- LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. 1. vyd. Praha : Nakl. Svoboda, 1984. 407 s.
- SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. 1. vyd. Brno : Barrister & Principal, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3.
- SMITHURST, M., Popper a skepticismy evoluční epistemologie. *Filosofický časopis ČAV*. 2000, roč. 48, č. 3. ISSN 0015-1831.
- SOBOTKA, Milan. MOURAL, Josef. ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 1. vyd. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1993. 269 s. ISBN 80-7007-030-7.